

ՍԵՒ ՔԱՐԻ ԱՂՕԹԱՌՈՐԸ

(Հայկական աւանդութիւն)

Ա

Մեր հայրենի երկրում իւրաքանչիւր աւերակ գիւղ կամ քաղաք, վանք թէ եկեղեցու փլատակ, շինութեան մի աննշան բեկոր անգամ, իւր անցեալի հարուստ պատմութիւնն ունի։ Եւ եթէ նրանք լեզու տռած՝ պատմէին իրենց գոյութեան ուրախ երգերն ու տխուր լիշատակները՝ գրի առնելու համար՝ առասպելօրէն ասենք, պէտք էր ծովի ջրերը մելան դառնային և տիեզերքի մակերևութր՝ ամբողջովին քարտէզ... Եւ այդ անշքացած՝ կիսաւեր տաճարները ձիգ դարերով քրիստոնեայ ժողովրդի ջերմեւանդ հաւատի ու անխորտակելի յոյսերի ամուր լենարան են եղել. սրբել են՝ լացողի արտասուքը, ամոքել՝ վշտազնեալի տառապանքը և յուզուած ու լքուած սրտերի համար՝ որպէս անուշահոտ բալասան՝ սպեղանի դարձել. սակայն մենք կանգ առնենք այն կիսակործան մենաստանի մօտ, ուր մոմեղէն արձանի նման՝ ծնկաչոք ու բազկատարած աղօթում է միջակ տարիքով մի նիհար, դալկացած և տըխրադէմ մարդ. վիշտը՝ անհնարին դառնութեամբ կարծես մարմնացել է նորա պղտորած աչքերի ու մաշուած դէմքի վերայ. վերացած մտքով նա լաց է լինում և արտասուքի խոշոր կաթիլները թրչում են այն սև խաչքարը՝ որ ծածկւում է նորա ջերմագին համբոյրներով։

—Ո՛ւ, դժւ, Ամենազէտ և Ամենակարող, բաւական համարի՛ր իմ կրած զրկանքներն ու տառապանքը... Գէթ փրկի՛ր իմ տարաբաղդ ընտանիքը վերահաս սովից ու մահից... եթէ ցանկանաս՝ կարո՞ղ ես։—Այս պէս էր խօսում նորա ցամաքած լեզուն, հազիւ լսելի, խեղդուկ ու սրտաճմլիկ ձայնով։

Եւ նա աղօթում էր անդադրում. և նա կրկնում էր այդ խորհրդաւոր աղերսը, բուռն հաւատով ու լի յօյսով՝ սկսուած առաւօտեան պայծառ արեւածաղից՝ մինչև կարմրուն վերջալոյսը։

Բ

Վաղուց չէր, որ Անդրկովկասի գաւառական քաղաքներից մէկում, ինչպէս ասում է Ժողովուրդը՝ ծրխում էր մի շէն ու փառաւոր օջախ, փարթամ երկրի ամենատեսակ հարստութեամբ, որ սերնդաբար իրեն է հասել անորոշ ժամանակներից. ոսկին՝ պարկերով էր պահւում, կրկնակի միջնորմում, քարեղէն աւազանի մէջ. սպասաւորում էին քառասուն ծառաներ, քառասուն՝ ընկած և աշխատող ձեռքերից իսպառ զրկուած՝ ընտանիքներ կերակրում. էլ վանք ու Աստուածահաճոյ հիմնարկութիւն չկար, որ վրիպած լինէր լիշուած ընտանիքի բարի ուշադրութիւնից կամ բարեպաշտական օժանդակութիւնից. պանդուխտը՝ այդ հասարակաց պանդուխտն էր իւր հանգիստը գտնում, քաղցածը՝ լագենում, կարօտաւորը՝ լիանում...

Բայց, աշխարհի օրէնքը թելադրում է, որ պայծառ ցերեկուան յաջորդէ միին գիշեր. յուլիսի տլրող ջերմութեանը՝ յունուարի սառնամանիք, բուռն ցնծութեանը՝ սուգի ու թախծութեան հեծկլտանք... Այդ ընտանիքի նահապետը՝ իւր զոյգ չափահաս զաւակներէ հետ միասին՝ չար նախանձի զոհ դարձաւ. դրացու նոյն իսկ հարազատի ու բարեկամի չկամութեան դատապարտելի ոգին՝ կարճ ժամանակամիջոցում, լափշտակութեան ու աւարի մատնեց այն բոլոր կարողութիւնը՝ որ իբրև բարեգործութեան փշոտ պսակ՝ բոլորուել էր այդ ընտանիքի շուրջը, որի վերջին շառաւիղ՝ երիտա-

սարդ Վարդգէսը միայն մնաց իւր նորատի՝ սիրող կնոջ հետ միասին։ Նա իւր հայրենի օջախի բաղդաւորութեան ժամանակ էր ծնուել ու մնուել։ Եղբայրներ էր նա, խարտեաշ մագերով, սև՝ խոշոր բիւրեղով, երկնանման լճակների մէջ թաղուած. թաւ լոնքերը, նորածիլ, ոլորուն ընչացքը՝ աւելի փայլ էին տալիս նորա առնական գեղեցկութեանը. յաճախ շրջում էր նա քաղաքից ո՛չ այնքան հեռու թաւուտ անտառները. ուր մարդկային ձեռներից զերծ՝ բնութիւնը իւր սքանչելի տիրապետութեան արժողն էր հաստատել։ Վարդգէսի նժուգ ձիու սմբակների ոլորուն բեռները ծալում էին ոսկեայ դրամների շարքերով. ոսկեղէն վզնոցն ու թամբի ականակուռ մասերը իրենց զմայլելի գեղեցկութիւնովն ու փայլով՝ մարդի աչք էին շլացնում և իրօք, դժուար էր նայել այդ ասպետին անտարբեր կերպով, ուր կեդրոնանում էր աշխարհային երջանկութիւնը իւր նախանձելի վայելքով։ Տեսէք, արաբական սև ձին շարժում է իւր աննման բաշը և խնամքով օրօրում է թանկագին վզնոցը ախորժ գնդնգոցով...

Աշխարհի սքանչելիքը ընդօրինակող վրձինները՝ կաւալի վրայ, ժամանակակից շնորհալի օրիորդներն ու նորահարսները՝ գորգերի վերայ, մի խօսքով՝ իւրաքանչիւր գեղարուեստին ծառայող անձն իւր տաղանդի, իւր մտքների աշխատութեան՝ իբրև գողտրիկ օրինակ կամ մօդէլ՝ ծառայեցնում էր Վարդգէսի առնական, զմայլելի դէմքը, ասպետական տարազով, երբեմն նաև սև ձին տակին, շրջապատուած ընտիր բարակներով՝ որսի գնալիս։

Բայց... Ինչ զարմանք, որ այսպէս է անցնում փառքը աշխարհի։

Գ

Վարդգէսի բաղդաւոր ամուսնութիւնից 10 տարի էր անցել.—բաղդաւոր ասացինք, որովհետև Արտաշէսի և Սաթենիկի հարսանեաց նման, այն օրերին տեղում էր ոսկի և մարգարիտ, որի նմանը անծանօթ էր հասարակ մահկանացուներին, որ՝ ամենայն իրա-

ւամբ՝ կարող էր ժամանակակից վիպասանների համար հարուստ նիւթ մատակարարել...— նոյն քաղաքի հեռաւոր խորշում, մի ողորմելի կիսաքանդ խրճիթում նուազած աչքերով, դժգոյն և մաշուած դէմքով կրճկուած էր մի մանկահասակ կին, հէնց առաջին հայեացքից, առանց հոգեբան լինելու հեշտ էր կարգալի թանձր ամալի նման նորա ճակատին նստած՝ սև օրերի տխուր պատմութիւնը, բեկբեկուած հոգու դժգոյն պատկերը, մի կողմում՝ օրօրոցն էր դրուած ութն ամսական մանկիկով, որ մեքենաբար շարժում էր նա, աչքերը դէպի մանկիկը սևեռած և մոքով իսպառ վերացած. ահա նա տեսնում է անցեալի մտապատկերը, բաղդի՝ խափուսիկ ու վաղանցուկ խաղը... և նորա ցամաքած կրճքից դուրս են թռչում աղէխարշ երգի սրբտաճմիկ մրմունջ... և որքան ներդաշնակ է այդ մեղեդին քաղցած երեխի ճիչին ու անպաճոյճ օրօրոցի ճռճուցին. միւսում՝ տարածուած է աղքատիկ ցնցոտիների մէջ՝ 7—8 տարեկան մի ուրիշ մանուկ, նորա բաղդի ապագայ յոյս՝ անդրանիկ զաւակը, որ լռելեալս դիտում էր ծնող մօր անվերջանալի արտասուքներն և, կարծես, բնազդմամբ թափանցելով մօր հոգեկան աշխարհը՝ ցանկանում է կարեկից լինել, թեթևացնելու նորա վիշտը:

— Մի լաց լինիր, մայրիկ... հայրիկս շուտով տուն կգայ, տես լսում է եկեղեցու զանգերի ձայնը, և նամեզ հայ կրօնի, կերակուր էլ, մի՞թէ էլ...— թոթովեց նորա լեզուն, վստահ կերպով և լի հաւատով:

«Հայրիկը շուտով կգայ» այս անախորժ նախադասութիւնը թափ անցու երիտասարդ մօր վշտերով լճացած սրտի խորքերը և քնած մարդի նման՝ սթափուեց նա ու բարձրացրեց կրճքին խոնարհած գլուխը:

— Այո, շուտով կգայ նա, բայց տեսնենք քառասրտ պարոնը այս շաբթի կտայ նորան իւր դառնաշարժար քրտնքի վարձը...— կրկնեց անդիտակցօրէն: Մանկիկը ուրախութեան ցոյց արեց և փաթաթուեց վշտածնողի պարանոցով. վերջինս լի խանդադատանք հպեց իւր ցամաքած շրթունքները նորա այտերին. թախճութեան զոյգ կաթիլներ մեղմօրէն վայր իջան նորա ու-

կորացած երեսից և թրչեցին զուսկի դալուկ գէմքը...

Եւ վշտի այդ աղէխարչ պատկերը որպէս փղոսկրեալ քանդակուն արձան՝ եթէ ոչ եգիպտական մումիա՝ երկար միջոց մնաց լուռ ու անշարժ, մինչև որ հրագնդի աչք ծակող սլաքները իսպառ աներևութացան հեռաւոր հորիզոնում. և անվստահ քալներով ներս մտաւ դալկադէմ մի երիտասարդ, կորացած իրանով, վտիտ ու հոգեպէս տանջուած...

Նազլու, իմ քաղցրիկ Նազլու... - լսուեցաւ նորա բերանից մի տեսակ անձկութեամբ: Նազլուն՝ որի աչքերում տակաւին չէր չորացել աղի արտասուքի աղբիւրը՝ դէմքի սարգութեամբ, նորահաւոսի նման ուրախ ուրախ վեր բարձրացաւ տեղից. գրկեց ամուսնուն և սրտագին համբուրեց նորան.

— Իմ պարոնը այս շաբաթին էլ չտուեց օրավարձըս. սպասիր, ասաց, մի քանի ժամանակ էլ... — Անհամարձակ կերպով ասաց տղամորդը, որ՝ ինչպէս տեսանք, իւր գործն էր շինել ջերմ արտասուքներով ցողել հինտուրց վանքի բեկորները:

— Կսպասենք, թող օրհնուած լինի Աստուծոյ կամքը. — վրայ բերեց Նազլուն:

Եւ այդօրինակ վիճակի դառնութեան ներքև. քրիստոնէական հաւատով գոռակորուած՝ սև քարի աղօթաւորը՝ մխիթարուեց ու հանգստացաւ:

Դ.

Երեկոյ էր. քանի գնում կապոյտ երկնակամարը սլալծառանում էր շողակնի նման փալփալող աստղերով. կար ժամանակ, տարիներ առաջ, որ նման գիշերներին, աւերակ եկեղեցու կամ, ինչպէս անուանում է նորան տեղական ժողովուրդը՝ սև քարի աղօթաւոր մարդը տուն էր վերադառնում հանգիստ սրտով, ուրախ ու զուարթ. իսկ այժմ, այժմ գլխիկոր և սրտաբեկ. նորա քալերը՝ անհամարձակ էին՝ կորցրած թանկագին ակնեղէնը ստորոգ մարդի դանդաղկոտութեամբ. նորանում բորբոքում էր այն տանջող միտքը՝ թէ լցուած չէ արդեօք իւր համար սահմանուած դառնութեան բա-

ժակը... Սե խաչը պիտի գլխի վերջապէս գէթ իւր հրեշտակի չափ անմեղ կնոջն ու նորածիլ զաւակներին և հասուցանէ փրկութեան ցանկալի նաւահանգիստը... Նորա տեսութեան հանդէս, կարծես, երևում էր այն խորհրդաւոր խարոյկը, որ պէտք է առաջնորդէր գիշերային մթութեան մէջ՝ ճանապարհից շեղուած ու մոլորուած անցորդին:

Ահա նա կանգ առաւ իւր խրճիթի առջև. մի վայրկեան՝ պղտոր մտքեր սլաշարեցին նորա ուղեղը. քնչ էր տեսնում նա՝ բաղդաւոր ժամանակների նման՝ պատուհաններից արտացոլում է կրակի լոյսը, ծխում է և խոհանոցի ծխնելոյզը. մի երևոյթ, որ վաղուց օտար էր և անծանօթ իւր խղճուկ բնակարանին:

— Փառք քեզ, Աստուած, փառք Քեզ... — բացաւանչեց նա և անուրջների մէջ զառանցող հիւանդի նման՝ սկսեց կրկնել իւր այն աղերսանքը, որ բազկատարած կրկնում էր անդադրում խնկի ու մոմի ծխի ներքև իւր բնական գոյնն ու սիրուն քանդակների նուրբ զծերը թաղած՝ սևիկ-խաչի առջև, որը սակայն, ալք իսկ պահուն, արձանացել էր իւր տեսութեան հանդէպ, ողորմած ու կարեկից դիմագծով... Կծկուեց նա փոքրիկ պատուհանի մօտ, ինչպէս որ մեղապարտը՝ իւր դատաւիճիւր լսելիս. նորա գլխում զանազան խոհերի մի տեսակ լճակ էր գոյացել և կարծես քիչ էլ մնում, որ խեղդէր նորան. սակայն խորապէս հաւատում էր Տիրոջ վերահաս օգնութեանը. նա գիտէր, որ իւր արտասուքները ապրդդին չպիտի անցնէին և փափուկ ու արգաւանդ հողի մէջ ընկնող հատիկի նման՝ պիտի «բազում արդիւնք» տային:

— Ո՞վ է. — ձայնեց կինը, բաց անելով դռնակն և նկատելով մի ինչ որ (ուրուական) «*հալի*»

— Ես եմ՝ Նաղու, սիրուն Նաղու:

— Դէհ, շտապիր, վաղուց է, որ ջուր եմ տաքացրել քեզ լողացնելու համար. օշարակ, դինի և կերակուր պատրաստել... չէ՞ որ քո պարոնը բերեց աշխատութեանդ հազարապատիկ վարձը-մի կապոց ալտու-նանի, որ երկար ժամանակ՝ մինչև գերեզման պիտի բաւականանայ մեզ վայելչապէս ապրելու համար:

—Ո՞վ էր նա, միթէ Բնքը իմ պատրոնը...—մի տեսակ այլալմուռնքով հարցրեց սև քարի աղօթաւորը։

—Զգիտեմ, մի դալկադէմ ծերունի, վառ աչքերով ու ձեան նման սպիտակ մորուքով, որը սակայն, ինչ թւում է թէ կամենում է անծանօթ մնալ... գիտես որքան ոսկի ու ակնեղէն շնորհեց, մի ամբողջ կապոց... —շառախօսեց կիներ, որի շարմաղ դէմքը նման էր այդ պահուն 15 օրուայ բոլորուած լուսնին. նոյնքան պայծառ ու լուսաւոր, սակայն նորա նման զուրկ ջերմութիւնից ու կեանքի կրակից...

* * *

Աղօթաւորի անձնաւորութիւնը անշուշտ անծանօթ չէ ձեզ համար, նա բաղդաւոր օջախի վերջին շառաւիղ՝ Վարդգէսն էր, որ հրաշքով ստացած գումարով վերականգնեց խանգարուած տաճարը, ուր՝ այնուհետեւ՝ իւր գոհացողական աղօթքների հետ միախառնւում էր նաև խնկի ու կնդրկի անուշահոտութիւնը և աստուածսլաշտութեան հոգեսքանչ ալէլուի։

ԿՐՊԷ

